

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(1\)-16](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(1)-16)

УДК 330.341:334.72

Ірина АНГЕЛКО

Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0003-2098-9170>

e-mail: iryna.anhelko@gmail.com

РОЛЬ І МІСЦЕ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СТРУКТУРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено роль та місце малого підприємництва в економіці України через призму визначення та оцінки виконуваних ним функцій та завдань. Акцентовано увагу на головних функціях та завданнях малого підприємництва. Визначено, що мале підприємництво відіграє важливу роль у послабленні монополізму та розвитку конкуренції, визначенні темпів економічного розвитку, забезпеченні насичення ринку споживчими товарами та послугами повсякденного попиту, реалізації інновацій. З'ясовано, що вагомий внесок мале підприємництво здійснює у вирішенні низки соціально-економічних проблем, зокрема зайнятості та безробіття. Здійснено оцінку інтегрованих показників діяльності суб'єктів малого підприємництва. Узагальнено, що сьогодні, в умовах повномасштабної війни Росії проти України, роль та місце малого підприємництва у структурі національної економіки не лише посилюються, а є необхідними та важливими.

Ключові слова: мале підприємництво, мікропідприємництво, суб'єкти малого підприємництва.

Iryna ANHELKO

Institute of Enterprise and Advanced Technologies «Lviv Polytechnic» National University

THE ROLE AND PLACE OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN THE STRUCTURE OF THE ECONOMY OF UKRAINE

The article highlights the role and place of small entrepreneurship in the economy of Ukraine through the prism of defining and evaluating the functions and tasks performed by it. Attention is focused on the main functions and tasks of small entrepreneurship. It was determined that small entrepreneurship plays an important role in weakening monopoly and developing competition, determining the pace of economic development, ensuring the saturation of the market with consumer goods and services of daily demand, implementing innovations. It was found that small entrepreneurship makes a significant contribution to solving a number of socio-economic problems, in particular employment and unemployment.

It is noted that the importance and place of small entrepreneurship in the socio-economic and political life of society can be determined not only by the functions performed by it, but also based on the assessment of integrated indicators. With the help of evaluation of integrated indicators of activities of small business entities, the positive development of the latter has been established.

It is emphasized that today, in the conditions of a full-scale war between Russia and Ukraine, subjects of small entrepreneurship, as well as medium and large ones, are affected by military actions in various ways, including depending on their location. It is important to understand that despite the difficult operating conditions, the role and place of small entrepreneurship in the structure of the national economy is not only increasing, but is necessary and important. Small entrepreneurship plays a decisive role in supporting and restoring the national economy of Ukraine in the post-war period.

Keywords: small entrepreneurship, microentrepreneurship, subjects of small entrepreneurship.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Як відомо, формування ринкової системи господарювання пов'язане із зростанням підприємницької активності у всіх сферах економіки. Вітчизняна практика показує, що найбільш активними суб'єктами підприємницької діяльності в Україні є суб'єкти малого підприємництва. Власне це зумовлює необхідність дослідження окремих питань становлення та розвитку малого підприємництва, його впливу, ролі та місця в економіці країни.

Аналіз досліджень та публікацій

Питанням розвитку та підвищення ефективності функціонування малого підприємництва присвячено праці багатьох вітчизняних вчених, таких як Г. Андрющенка, Л. Бедіної [1], З. Варналія [2; 3], Л. Воротиної, О. Барановського, Т. Васильціва, О. Ватаманюка, В. Гейця, О. Заборовця [4], А. Ковалевської [1], С. Мочерного, О. Устенка, С. Покропивного, С. Реверчука та ін. У своїх працях автори всебічно досліджували теоретичні засади, тенденції та особливості розвитку малого підприємництва в Україні, методи оцінки його діяльності та впливу, ефективності управління. Зокрема, З. Варналій досліджує економічну суть малого підприємництва, його місце та роль у структурі ринкової економіки. Значну увагу науковець приділяє питанням державної підтримки малого підприємництва (зокрема необхідності вдосконалення податкового стимулювання) та аналізу соціально-економічних наслідків його розвитку [2; 3]. О. Заборовець та ін. здійснюють дослідження впливу малого підприємництва на розвиток національної економіки через призму комплексної діагностики його функціонування [1]. Л. Бедіна та А. Ковалевська приділяють увагу дослідженню особливостей управління малими підприємствами. На думку авторів,

головним чинником, що забезпечує життєздатність малих підприємств є організація правильного процесу управління [1].

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених дослідженню теоретико-методологічних та практичних засад розвитку малого підприємництва в Україні, деякі питання зазначеної проблеми залишаються відкритими та потребують детальнішого вивчення і аналізу з врахуванням сучасних викликів і загроз.

Формулювання цілей статті

Метою статті є висвітлення ролі та місця малого підприємництва в структурі сучасної національної економіки через призму виконуваних ним функцій та завдань.

Для досягнення поставленої мети дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Зокрема, у роботі застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння, групування та узагальнення, прийоми табличного та графічного відображення результатів дослідження.

Інформаційною базою дослідження слугували нормативно-правові акти, праці вітчизняних вчених, дані вітчизняних організацій та періодичних видань.

Виклад основного матеріалу

У структурі сучасної економіки України співіснують та взаємодоповнюють один одного три види підприємництва – велике, середнє та мале. Останнє є вихідним, найбільш динамічним та чисельним, а відтак й найбільш поширеним сектором національної економіки. За даними Державної служби статистики України, на мале підприємництво припадає 99% кількісного складу діючих суб'єктів господарювання, в тому числі 96% – на мікропідприємництво (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість діючих суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва у 2010-2021 роках*

Роки	Кількість суб'єктів, одиниць / %				Всього
	великого підприємництва**	середнього підприємництва**	малого підприємництва**	з них, мікропідприємництва**	
2010	586 / 0,03	21343 / 0,98	2161999 / 99,00	2093688 / 95,87	2183928
2011	659 / 0,04	21059 / 1,24	1679902 / 98,72	1608819 / 94,55	1701620
2012	698 / 0,04	20551 / 1,28	1578878 / 98,67	1510776 / 94,42	1600127
2013	659 / 0,04	19210 / 1,12	1702201 / 98,85	1637180 / 95,07	1722070
2014	497 / 0,03	16618 / 0,86	1915046 / 99,11	1859887 / 96,26	1932161
2015	423 / 0,02	15510 / 0,79	1958385 / 99,19	1910830 / 96,78	1974318
2016	383 / 0,02	15113 / 0,81	1850034 / 99,17	1800736 / 96,53	1865530
2017	399 / 0,02	15254 / 0,85	1789406 / 99,13	1737082 / 96,23	1805059
2018	446 / 0,02	16476 / 0,90	1822671 / 99,08	1764737 / 95,93	1839593
2019	518 / 0,03	18129 / 0,93	1922978 / 99,04	1864013 / 96,00	1941625
2020	512 / 0,03	17946 / 0,91	1955119 / 99,06	1898902 / 96,22	1973577
2021	610 / 0,03	17811 / 0,91	1937827 / 99,06	1880858 / 96,15	1956248

*Джерело: складено автором за [5].

Варто зазначити, що для визначення кількісного складу по кожному окремому виду підприємництва, Державна служба статистики України використовує підхід визначений у Господарському кодексі. Відповідно до ст. 55 даного законодавчого акту, до суб'єктів малого підприємництва відносяться фізичні та юридичні особи зареєстровані в установленому законом порядку, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб (для суб'єктів мікропідприємництва – 10 осіб) та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро (для суб'єктів мікропідприємства – 2 мільйонам євро), визначену за середньорічним курсом Національного банку України [6].

Враховуючи кількісний склад суб'єктів малого підприємництва, визначений на основі вищезазначених критеріїв, очевидно, що даний вид підприємництва є невід'ємним структурним елементом вітчизняної ринкової економіки, який виконує ряд важливих функцій та завдань. Визначення останніх є визначальним з точки зору з'ясування ролі і місця малого підприємництва в структурі національної економіки.

Розглядаючи функції малого підприємництва, насамперед необхідно зазначити, що воно сприяє розвитку конкурентного середовища, адже за своєю природою є антимонопольним. Внаслідок значної чисельності та високої динамічності мале підприємництво меншою мірою піддається монополізації у порівнянні з великими підприємствами. Разом з тим, за умов вузької спеціалізації та використання новітньої техніки воно виступає головним «рушієм», що підриває монополіні позиції великих корпорацій [2, с. 31].

На відміну від великих підприємств, суб'єкти малого підприємництва здатні оперативніше реагувати на зміни кон'юнктури ринку і таким чином надавати ринковій економіці необхідної гнучкості. Ця

властивість малого бізнесу набуває особливого значення в умовах, коли відбувається швидка індивідуалізація і диференціація споживчого попиту, прискорення науково-технічного прогресу, розширення номенклатури товарів та послуг [2, с. 31; 7]. У загальному використанні даної властивості дозволяє суб'єктам малого підприємництва «вивільнити» великі підприємства від виробництва нерентабельної (дрібносерійної чи поштучної) продукції, яка задовольняє, як правило, індивідуальний попит [8, с. 84].

Не менш важливим є внесок малого підприємництва у розвиток національної інноваційної системи. Як відомо, суб'єкти малого підприємництва сприяють впровадженню інновацій та новітніх технологій, що пояснюється їхньою здатністю швидше адаптуватися до специфічних вимог (потреб) окремих індивідів (споживачів) щодо якості товарів та послуг, їх різноманіття [9, 223-224].

Вагомий внесок мале підприємництво здійснює й у вирішенні низки соціально-економічних проблем, зокрема зайнятості та безробіття. За даними Державної служби статистики України, на мале підприємництво припадає трохи більше чверті усіх зайнятих (у загальній структурі зайнятості населення України частка зайнятих у малому підприємстві у 2021 році становила 27,5%, у 2020 році – 26,6%, у 2019 році – 26,1%). Разом з тим, мале підприємництво, у порівнянні з великим, забезпечує майже втричі більший рівень зайнятості працівників (рис. 1).

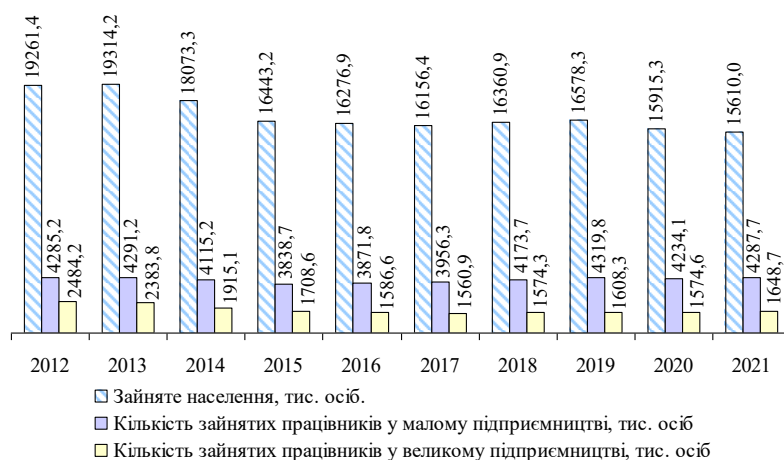

Рис. 1. Показники зайнятості населення у 2012-2021 роках, тис. осіб*

*Джерело: складено автором за [10; 11].

Роль малого підприємництва полягає також в «пом'якшенні» соціальної напруги завдяки ослабленню майнової диференціації та підвищенню рівня доходів населення; демократизації ринкових відносин; стимулюванню ділової активності (яка сприяє формуванню прошарку підприємців-власників) та розвитку середнього класу країни (який становить соціальну основу економічних реформ і забезпечення стабільності суспільства).

Варто зазначити, що роль малого підприємництва не обмежується вищезазначеними функціями. Як відомо, завдання малого бізнесу полягають також у сприянні соціально-політичної стабільності суспільства, що проявляється у можливостях вільного вибору шляхів і методів управління на користь суспільства та забезпечення власного добробуту [2, с. 33]. Загалом про значення та місце малого підприємництва в соціально-економічному та політичному житті суспільства свідчать інтегровані показники, що характеризують стан його розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Показники діяльності суб'єктів малого підприємництва у 2010-2021 роках*

Роки	Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	Кількість найманих працівників, тис. осіб	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн.
2010	472	4958,6	3033,0	779197,8
2011	367	4442,0	3036,6	807777,0
2012	347	4285,2	2950,7	916287,2
2013	374	4291,2	2843,9	933717,7
2014	446	4115,2	2420,8	981300,1
2015	458	3838,7	2098,1	1318974,1
2016	433	3871,8	2227,1	1651982,0
2017	421	3956,3	2393,3	2067799,2
2018	431	4173,7	2603,2	2496947,6
2019	457	4319,8	2595,8	2698213,4
2020	468	4234,1	2558,4	3051232,9
2021	468	4287,7	2601,9	3917594,4

*Джерело: складено автором за [12].

Аналіз основних показників діяльності суб'єктів малого підприємництва вказує на позитивну динаміку розвитку останнього. Варто зауважити, що у 2021 році, попри незмінну кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, обсяги реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва у порівнянні з показником попереднього року зросли на 866361,5 млн грн (28,4%). Загалом частка обсягів реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва в загальному обсязі реалізованої продукції становить трохи більше 25% (у 2021 році частка обсягів реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва в загальному обсязі реалізованої продукції становила 26,1%, у 2020 році – 27,6%, у 2019 році – 25,6%) [13]. За офіційними даними, основними видами економічної діяльності суб'єктів малого підприємництва є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів [14].

Незважаючи на позитивну динаміку розвитку малого підприємництва в Україні упродовж останніх років, його частка у валовому внутрішньому продукті країни залишається досить низькою. За оцінками експертів, мале підприємництво сьогодні займає 5-6% ВВП [15]. Значення даного показника у 5-6 разів менше, ніж у розвинених країнах. Разом з тим, експерти констатують, що значна частина вітчизняного малого підприємництва перебуває у «тіні». Власне це і впливає на заниження офіційних даних щодо діяльності суб'єктів малого підприємництва та внеску останнього у розвиток національної економіки [16].

Варто також зазначити, що сьогодні в умовах повномасштабної війни Росії проти України, суб'єкти малого підприємництва, як і середнього та великого, зазнають різного впливу воєнних дій, в тому числі і в залежності від свого місця розташування. Однак, важливо розуміти, що попри складні умови функціонування, роль та місце малого підприємництва у структурі національної економіки не лише посилюються, а є необхідними та важливими.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Визначення та оцінка основних функцій і завдань малого підприємництва дає можливість зробити висновок про об'єктивно високе економічне та соціально-політичне значення його ролі і місця у структурі національної економіки. Мале підприємництво є одним із провідних секторів ринкової економіки, що сприяє послабленню монополізму та розвитку конкуренції, визначає темпи економічного розвитку, структуру та якість характеристики ВВП, здійснює структурну перебудову економіки, характеризується швидкою окупністю витрат, свободою ринкового вибору, забезпечує насичення ринку споживчими товарами та послугами повсякденного попиту, реалізацію інновацій, додаткові робочі місця, має високу мобільність, раціональні форми управління, формує новий соціальний прошарок підприємців-власників.

На мале підприємництво покладається визначальна роль у підтримці і відновленні національної економіки України у післявоєнний період. Завдяки ефективному розвитку малого підприємництва у найкоротший період можна буде досягти великої кількості робочих місць та наростити обсяги виробництва. Однак, це можливо лише за умови виваженої державної політики стимулювання та підтримки розвитку малого підприємництва в Україні, що зумовлює необхідність визначення її пріоритетних напрямів та можливостей ефективного реалізації.

Література

1. Бедіна Л.І., Ковалевська А.В. Особливості управління малим підприємством. Молодий вчений. 2018. № 11(63). С. 395-402.
2. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 4-е вид., стер. К. : Тов-во «Знання», КОО, 2008. 302 с.
3. Варналій З., Романюк М., Білик Р. Податкове стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Формування ринкової економіки в Україні. 2018. Вип. 40. Ч. 1. С. 52-59.
4. Заборовець О.П., Шевченко Т.Є., Скрипченко М.О. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2010. № 7. С. 23-26.
5. Кількість діючих суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n316>
7. Рижаківа Г.М. Роль і місце малого підприємництва в національній економіці України. 2011. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=450>
8. Ситник Н.С., Козак С.І. Роль малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки України. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 26. С. 83-87.
9. Ткаченко Т.П., Тульчинський Р.В. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2010. № 7. С. 223-229.
10. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2021 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Кількість зайнятих працівників на підприємствах за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва у 2010-2021 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2021 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Кожевина Н. Малий бізнес в Україні займає 5-6%. URL: <http://federation.org.ua/tochkazory/kozhevina-nataliya-malii-biznes-v-ukraini-zaimae-5-6-vvp.html>
16. Ангелко І.В. Показники та чинники розвитку підприємництва в Україні. Modeling the development of the economic systems. 2022. № 3(306). С. 32-38.

References

1. Biedina L.I., Kovalevska A.V. Osoblyvosti upravlinnia malym pidpriemstvom. Molodyi vchenyi. 2018. № 11(63). S. 395-402.
2. Varnalii Z.S. Male pidpriemnytstvo: osnovy teorii i praktyky. 4-e vyd., ster. K. : Tov-vo «Znannia», KOO, 2008. 302 s.
3. Varnalii Z., Romaniuk M., Bilyk R. Podatkove stymuliuvannya rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini. Formuvannya rynkovoї ekonomiky v Ukraini. 2018. Vyp. 40. Ch. 1. S. 52-59.
4. Zaborovets O.P., Shevchenko T.Ie., Skrypchenko M.O. Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI». 2010. № 7. S. 23-26.
5. Kilkist diiuchykh subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n316>
7. Ryzhakova H.M. Rol i mistse maloho pidpriemnytstva v natsionalnii ekonomitsi Ukrainy. 2011. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=450>
8. Sytnyk N.S., Kozak S.I. Rol maloho ta serednoho biznesu na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrainy. Prychornomorski ekonomichni studii. 2018. Vyp. 26. S. 83-87.
9. Tkachenko T.P., Tulchynskiy R.V. Rozvytok innovatsiinoho pidpriemnytstva v Ukraini. Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI». 2010. № 7. S. 223-229.
10. Zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2012-2021 rokakh. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Kilkist zainiatykh pratsivnykiv na pidpriemstvakh za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Pokaznyky diialnosti subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva u 2010-2021 rokakh. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Obsiah realizovanoi produktsii (tovariv, posluh) subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Kilkist diiuchykh subiektiv hospodariuvannya za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2021 rokakh. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Kozhevina N. Malyi biznes v Ukraini zaimae 5-6%. URL: <http://federation.org.ua/tochkazory/kozhevina-nataliya-malii-biznes-v-ukraini-zaimae-5-6-vvp.html>
16. Anhelko I.V. Pokaznyky ta chynnyky rozvytku pidpriemnytstva v Ukrainy. Modeling the development of the economic systems. 2022. № 3(306). S. 32-38.